

*DASMA
NE
SHQIPERI*

ABAZ DOJAKA

358
066

ABAZ DOJAKA

DASMA NË SHQIPËRI

SHTËPIA BOTUESE «8 NËNTORI»

HYRJE

Martesa është një nga ngjarjet më të rëndësishme të jetës së njeriut; ajo është baza e krijimit të familjes. Martesa dhe familja, si institucione që lidhen ngushtë me jetën shoqërore, kanë karakter historik. Në procesin e zhvillimit të shoqërisë ato pësojnë ndryshime. Kalimi nga një formacion ekonomik-shoqëror në një tjetër ka sjellë ndryshime në marrëdhëniet martesore e familjare. Por, siç dihet, ndryshimet e jetës shoqërore nuk pasqyrohen menjëherë në familje dhe në martesë, prandaj shpeshherë ndeshen mbeturina që u takojnë periudhave të kaluara, madje edhe shoqërisë së lashtë.

Për t'u njohur me zakonet e popullit tonë, në këtë botim do të bëjmë fjalë për martesën në Shqipëri në periudhën nga gjysma e dytë e shek. XIX e deri në ditët e sotme.

Nga gjysma e dytë e shekullit XIX e deri në prag të Çlirimit, në Shqipëri ekzistonin lloje të ndryshme familjesh: fshatare, feudale, borgjeze, mikroborgjeze, punëtore. Ato mbartnin një varg mbeturinash patriarkale, me një pabarazi të theksuar midis pjesëtarëve të tyre, veçanërisht në mes burrit e gruas.

Familja fshatare zinte vendin e parë. Ajo ndikonte shumë edhe në llojet e tjera të familjeve.

Fshati shqiptar, deri në prag të Çlirimit, karakterizohej nga një kompleks i tërë kontradiktash ekonomike dhe shoqërore. Fondi kryesor i tokave ishte në duart e pronarëve çifligarë dhe të borgjezisë agrare. Masën kryesore të fshatarësisë e përbënin fshatarët e vegjël dhe ato të zonave malore. Pësia e prodhimit të tyre bujqësor, për shkak të tokave të pakta që zotëronin, ishte shumë e vogël.

Pjesa më e madhe e popullsisë së zonave malore të vendit tonë si banorët e Malësisë së Madhe, të Dukagjinit, të Malësisë së Gjakovës, të Pukës, të Dibrës, të Matit, të Malësisë së Krujës, të Malësisë së Tiranës, të Çermenikës, të Shpatit, të Mokrës, të Oparit, të Labërisë etj. kanë qenë në kushte më të prapambetura se popullsia e pjesës tjetër të Shqipërisë.

Banorët e këtyre krahinave malore mbetën pronarë të lirë. Atje, prona private mbi tokën, si mjete kryesor i prodhimit, ishte stabilizuar prej mjaft shekujsh. Ajo, me të gjithë tiparet e saj kryesore, siç janë shitja, blerja, ishte saksionuar në mënyrë të theksuar edhe në të drejtën zakonore.

Përpara Çlirimit në vendin tonë, sidomos në zonat e thella malore ekzistonin akoma mbeturina të marrëdhënieve patriarkale e fisnore, siç ishin për shembull kujtimi i fisit dhe kujria e fisit, trashëgimia, rendi dhe organizimi shoqëror etj. Gjithashtu, në disa zona të Veriut, si në Kelmend, u ruajt për një kohë të gjatë prona e përbashkët e fisit apo e vëllazërisë. Ekonomia e tyre blegtorale kërkonte shfrytëzimin e përbashkët të kullotave verore dhe dimërore. Për këtë arsye, ndarja e territorit të përgjithshëm të fisit, me ndonjë përjashtim të vogël, nuk ekzistonte. Por edhe në krahinat e tjera malore, ndonëse territori i fisit ishte ndarë midis pjesëve përbërëse të tij, (vëllazërive, barqeve dhe familjeve)

mbetën jashtë ndarjes toka, të cilat mund t'i shfrytëzonte i gjithë kolektivi. Të tilla ishin pylli, kullotat e maleve të larta në bjeshkë, tokat e degraduara etj.

Mbeturinat më të theksuara të marrëdhënieve patriarkale e fisnore shfaqeshin në vetë karakterin patriarkal të familjes, në normat e martesës.

Një vend të rëndësishëm në popullsinë e fshatit zinin fshatarët e vegjël. Edhe pse pronarë të tokave që punonin, ata ishin aq të varfër sa që nuk mund të siguronin jetesën pa shitur pjesërisht fuqinë e tyre të punës brenda ose jashtë vendit. Nga radhët e tyre doli pjesa më e madhe e kurbetlinjve, të cilët, duke qëndruar për një kohë të gjatë në kurbet dhe duke rënë në kontakt me qytetërimin e vendeve të huaja, si dhe me idetë demokratike të përhapura atje, ndikuan në shpejtimin e zhvillimit ideologjik dhe politik të familjeve dhe të bashkëfshatarëve të tyre. Ata, gjithashtu, u bënë një faktor i vazhdueshëm ndërlidhjeje midis qytetit dhe fshatit. Kjo bie më tepër në sy në krahinat e Shqipërisë Jugore dhe Juglindore.

Në vendin tonë ekzistonte edhe familja fshatare e bujqve çifçi.

Pronësia çifligare nuk ishte e shtrirë njësoj në të gjitha krahinat e vendit. Ishte më e theksuar sidomos në viset e ulëta: Lushnjë, Fier, Kavajë, Vlorë, Mallakastër, Delvinë etj. dhe në luginat e brendshme: Korçë, Kolonjë, Lugina e Shkumbinit, Lugina e Osunit, Kosovë etj., ku ndodhej pjesa më e madhe e tokave të punueshme.

Por shtrirja e madhe e pronësisë çifligare, që vihet re në gjysmën e dytë të shekullit XIX deri në Shpalljen e Pavarësisë, me zhvillimin e marrëdhënieve kapitaliste në fshat dhe nën ndikimin e ekonomisë monetare, në vitet '20 dhe '30, vjen duke u pakësuar. Si pasojë e pakësimit të pronës çifligare u zvogëlua edhe numri i familjeve të çifçinjve. Në prag të Çlirimit të vendit ato zinin 18,6% të numrit të përgjithshëm të fshatarësisë.

Familja fshatare, që i përgjigjej kësaj strukture shoqërore, pavarësisht nga ndryshimet që viheshin re në kategoritë e ndryshme të fshatarëve, paraqiste një varg mbeturinash patriarkale.

Në përgjithësi, në çdo familje të fshatit tonë i zoti i shtëpisë gëzonte një pushtet të pakufizuar, jo vetëm mbi pasurinë e shtëpisë, por edhe mbi pjesëtarët e familjes. Ai kishte të drejtë të shiste e të blinte, të shkëmbente e të falte, të mbante qesen e familjes. Gjithashtu, pushteti i tij në familje shtrihej në çdo aspekt të jetës së saj.

I tërë ky pushtet i të zotit të shtëpisë buronte nga pronësia mbi gjithë pasurinë e familjes. Pozita e pronarit absolut shprehej edhe me termin «zot i shtëpisë», ndërsa nënshtrimi i pjesëtarëve shprehej në termin «robt e shtëpisë».

Të gjitha përpjekjet e të zotit të shtëpisë synonin forcimin e pozitës ekonomike dhe shoqërore të shtëpisë së tij, shtimin e pasurisë dhe sigurimin e sa më shumë kraheve të punës. Krahët e punës ruheshin duke mos lejuar ndarjen e familjes dhe shtoheshin me anë të martesave. Kur kishte raste që ndonjë grua nuk lindte fëmijë apo lindte vetëm vajza, atëhere, me ndërhyrjen e të zotit të shtëpisë, merrej një grua e dytë dhe nganjëherë dhe e tretë.

Në kuadrin e kësaj familjeje anëtarët e saj zinin një pozitë nënshtruese. Por pozitën më të ulët e zinte gruaja.

Gratë nuk kishin asnjë të drejtë. Ato ishin të shtypura dhe të shfrytëzuara. Rol të madh reaktionar ka luajtur edhe feja, e cila ka mbështetur pa rezerva dhe ka thelluar pabarazinë shoqërore, juridike dhe politike të gruas.

Para Çlirimit masat e gjera të grave, në mënyrë të veçantë ato të fshatit, ishin plotësisht nën ndikimin e fesë, të priftit e të hoxhës, të cilët brez pas brezi i kishin

tmerruar me frikën e zotit, me idenë e mëkatit, i kishin kthyer në skllave të bindura e të përunjura në familje e në shoqëri.

Padyshim, shkaqet më të thella të sundimit të burrit ndaj gruas nuk janë faktorët biologjikë ose psiqikë, siç pretendojnë teoritë e ndryshme borgjeze, por faktorët shoqërorë e ekonomikë. «Pabarazia e të drejtave midis tyre, (burrit e gruas A. D.), — thotë Engelsi, — që e kemi trashëguar nga marrëdhëniet shoqërore të mëparshme... nuk është shkaku, por rezultati i skllavërimit ekonomik të gruas. Familja e veçantë e sotme është bazuar në skllavërinë shtëpiake të gruas, të hapët ose të maskuar, dhe shoqëria e sotme është një masë e përbërë fund e krye nga familje të veçanta, që janë molekulat e saj. Burri sot në shumicën e rasteve duhet të fitojë, të ushqejë familjen... Ai në familje është borgjezi, gruaja përfaqëson proletariatin».¹

Edhe familja fshatare shqiptare ishte në të njëjtat pozita. Burri, i zoti i shtëpisë kishte një pozitë sunduese mbi ekonominë e familjes. Ai gëzonte të drejtën e trashëgimit të fëmijëve dhe të pronës, kurse gruaja që nuk kishte një bazë të tillë ekonomike, ishte e detyruar t'i nënshtrohej atij. Ky nënshttrim në disa zona arriti deri në atë shkallë, sa edhe gruaja vetë të kthehej në formë malli dhe të bëhej pronë private e burrit.

Megjithatë roli i gruas shqiptare nuk ka qenë i vogël në jetën e familjes, në forcimin e saj, në ruajtjen e traditave dhe të virtyeteve të popullit tonë. Kështu, në disa krahina gratë punonin krahas burrave në punët e bujqësisë e të blegtorisë dhe në sektorë të tjerë. Po kështu, kontributi i saj në përparimin shoqëror, pasqyrohet në krijimtarinë popullore. Në shumë këngë folklorike fli-

¹ F. Engels — Origjina e families, e pronës private dhe e shtetit. Tiranë, 1970, f. 104-105.

tet me respekt për gruan në punë e në familje, për marrëdhëniet e saj me burrin për detyrat e përbashkëta, vazhdimësinë familjare, besnikërinë bashkëshortore.

Në kushtet e strukturës shoqërore-ekonomike të viteve fshatare të Shqipërisë për rregullimin e marrëdhënieve martesore e familjare, ishin krijuar zakone e norma që, në përgjithësi, përcaktoheshin nga marrëdhëniet patriarkale feudale dhe borgjeze, që sundonin në atë kohë në fshatin shqiptar. Ato shprehnin botëkuptimin mbi familjen dhe mbi pozitën e nënshtruar të gruas, e cila duhet t'i nënshtrohej plotësisht burrit. Por, duhet thënë se në kategoritë e ndryshme të popullsisë fshatare, madje edhe brenda kategorive të veçanta, viheshin re ndryshime.

Në Shqipëri, në gjysmën e dytë të shekullit XIX deri në prag të Çlirimit, klasën sunduese të vendit e bënë shtresat e pasura: bejlerët, çifligarët dhe borgjezia tregtare. Këto klasa ishin të interesuara që të forconin pozitën e tyre me rrugë të ndryshme, një nga të cilat ka qenë edhe lidhja e krushqive. Në zonat fshatare klasa feudale i lidhte martesat duke zgjedhur «oxhakun e madh», duke ndjekur krushqitë tradicionale, në themel të të cilave ishte ruajtja dhe shtimi i pasurisë.

Në disa qytete të vendit, sidomos në Korçë, në Shkodër, në Elbasan, në Gjirokastrë etj., martesat ishin karakter të theksuar klasor. Shtresat borgjeze të këtyre qyteteve, duke u nisur nga interesa pasurore, përpiqeshin t'i gjenin djalin apo vajzën një bashkëshort të përshtatshëm me pajë dhe prikë të majme, pavarësisht nga mosha, kultura, pamja apo sjellja e tyre. Në martesat të tilla me llogari, nuk mund të kishte dashuri bashkëshortore. Të rinjtë, duke qenë nën peshën e autoritetit të prindërve, nuk pyeteshin fare dhe martesat ishin direkt një marrëveshje që bënin prindërit në mes tyre.

Edhe në familjet mikroborgjeze të qytetit të përfaqësuar nga masat zejtare dhe të tregtarëve të vegjël, mar-

tesa varej nga dëshira e prindërve, duke u marrë nga njëherë edhe pëlqimi i të rinjve.

Në vendin tonë, veçanërisht në çerekun e dytë të shek. XX deri në prag të Çlirimit, shfaqet edhe një familje e re, familja punëtore, e cila, megjithëse në embrion, filloi të luajë një rol të rëndësishëm në krijimin dhe në forcimin e familjes me tipare të reja. Punëtorët, duke qenë të zhveshur nga çdo lloj prone, nuk kishin ndonjë pushtet të privilegjuar në familje. Pozita e gruas dhe e fëmijëve ishte në baza më të drejta, megjithëse duhet thënë se edhe këtu, për shkak të forcës së zakonit, ekzistonte njëfarë brutaliteti në sjelljen e burrave ndaj grave.

Edhe martesë nuk kishte ato tipare të martesave të klasave dhe të shtresave të tjera të popullsisë. Në përgjithësi, martesë nuk lidhej sipas interesit ekonomik, por në bazë të saj viheshin interesat klasore, lidhjet midis familjeve punëtore me interesa të përbashkëta. Nuk mungonin, këto shumë të rralla, edhe martesat me dashuri. Sigurisht këto familje të reja, që thyen traditat e martesave të vjetra, ndesheshin në pengesa të mëdha të ndikuara nga pikëpamjet regresive të kohës, nga feja dhe nga institucionet fetare, nga opinioni i keq shoqëror dhe nga vetë qeveritë antipopullore që tërthorazi mbysnin që në lindje çdo gjë të re dhe përparimtare.

*

*

*

Pas Çlirimit dhe vendosjes së pushtetit popullor, vendit dhe popullit tonë iu hap një etapë e re në zhvillimin ekonomik e shoqëror. Që në vitet e para Partia mori masa të shpejta me karakter demokratik dhe socialist, si në qytet ashtu dhe në fshat, që çuan në ndryshime të strukturës social-klasore të popullit tonë.

Struktura social-klasore e fshatarësisë ndryshoi pas kooperimit të plotë të bujqësisë, që ishte një nga fitoret më të rëndësishme historike të revolucionit socialist në frontin ekonomik-shoqëror, që çoi në krijimin e marrëdhënieve të reja socialiste në fshat, duke i hapur rrugën zhvillimit të shpejtë të forcave prodhuese dhe ndryshimeve rrënjësore në jetën shoqërore kulturore të fshatit. Tani shumicën e fshatarësisë sonë e përbënte fshatarësia kooperativiste.

Përveç fshatarësisë kooperativiste, gjatë periudhës së transformimit socialist të fshatit, u rrit dhe numri i punëtorëve të sektorit shtetëror të bujqësisë, të cilët me punën e tyre u bënë shembull në edukimin dhe në përparimin e fshatit tonë socialist.

Theksojmë se numri i punëtorëve me banim në fshat është rritur. Kjo ka bërë që pesha specifike e punëtorëve me banim në fshat të vijë duke u rritur.

Kjo shpërndarje e punëtorëve ka ndikuar pozitivisht në përmirësimin e përbërjes social-klasore të familjes në fshat.

Në fshat, një vend jo të vogël luan edhe shtresa e inteligjencies, e cila nga viti në vit ka ardhur duke u rritur.

Ndërtimi i bazës ekonomike të socializmit, shënoi kalimin në etapën e re, në atë të ndërtimit të plotë të shoqërisë socialiste. Gjatë kësaj periudhe (1960-1970) numri i punëtorëve u rrit afërsisht dy herë më shumë nga sa ishte në vitin 1960.

Edhe pse në vendin tonë pjesa më e madhe e popullsisë banon në territorin e fshatit, vendi ynë ecën me vendosmëri në rrugën e shndërrimit nga një vend bujqësor-industrial në një vend industrialo-bujqësor. Për këtë dëshmojnë jo vetëm shtimi i shpejtë i prodhimit industrial dhe pesha specifike që zë prodhimi industrial ndaj atij bujqësor, por edhe prirjet e zhvillimit e të rritjes të numrit të punëtorëve industrialë e të degëve të tjera, të